

Sygn. akt I ACa 556/13

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 25 września 2013 r.

Sąd Apelacyjny w Warszawie I Wydział Cywilny w składzie:

Przewodniczący – Sędzia SA – Małgorzata Rybicka – Pakuła

Sędzia SA – Bogdan Świerczakowski (spr.)

Sędzia SO del. – Tomasz Szanciło

Protokolant – st. sekr. sąd Aneta Zembrzuska

po rozpoznaniu w dniu 25 września 2013 r. w Warszawie

na rozprawie

sprawy z powództwa Z. O.

przeciwko Skarbowi Państwa – Radzie Ministrów

o zadośćuczynienie

na skutek apelacji powoda

od wyroku Sądu Okręgowego w Warszawie

z dnia 15 stycznia 2013 r., sygn. akt XXIV C 372/12

uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w Warszawie pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania apelacyjnego.

Sygn. akt I ACa 556/13

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 15 stycznia 2013 r. Sąd Okręgowy w Warszawie oddalił powództwo Z. O. przeciwko Skarbowi Państwa - Radzie Ministrów o zadośćuczynienie w wysokości 100.000 zł.

Występując z roszczeniem o zadośćuczynienie powód wyjaśnił, że domaga się skompensowania szkody niemajątkowej za zezwolenie na nieludzkie, niehumanitarne i poniżające traktowanie go przez służbę więzienną. Podniósł, że Rada Ministrów wydała w dniu 20 listopada 1996 r. rozporządzenie w sprawie warunków stosowania środków przymusu bezpośredniego oraz użycia broni palnej lub psa służbowego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz sposobu postępowania w tym zakresie, zezwalając, a wręcz nakazując w nim, kontrolę nie rzadziej niż co 2 godziny osadzonego przebywającego w celi zabezpieczającej. Powód wskazał, że kiedy był osadzony w celi zabezpieczającej, to służba więzienna krzykiem lub szarpaniem budziła go co najmniej co dwie godziny aż do utraty przytomności z wycieńczenia. Powód nadmienił, że tym dręczeniem pozbawiono go snu. Zdaniem powoda, przedmiotowe rozporządzenie było niezgodne z Konstytucją zabraniającą nieludzkiego i poniżającego traktowania oraz z art. 3 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, zakazującej nieludzkiego traktowania oraz tortur. Powód oświadczył, że nadal cierpi na depresję po tego rodzaju kontrolach w celi. W piśmie z 15 października 2012 r., dla

uzasadnienia swego roszczenia, powód wnosił o zobowiązanie pozwanego do złożenia dokumentacji z jego pobytów w celi zabezpieczającej w Areszcie Śledczym w K.. (pozew – k. 2, pismo procesowe powoda – k. 48).

Pozwany wniósł o oddalenie powództwa, podnosząc m.in. zarzut przedawnienia.

Sąd Okręgowy oparł rozstrzygnięcie na następujących ustaleniach:

Z. O. przebywał w jednostkach penitencjarnych w latach 2006 - 2012. Odbывał wówczas kary pozbawienia wolności orzeczone za różnego rodzaju przestępstwa, w tym za znęcanie, niszczenie mienia, zniewagę, znieważanie funkcjonariusza, groźby karalne, narażenie na bezpośrednie niebezpieczeństwo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu. Przebywał w następujących jednostkach: Zakładzie Karnym w R., Areszcie Śledczym w C., Areszcie Śledczym w K., Zakładzie Karnym w S., Areszcie Śledczym w O., Areszcie Śledczym w G., Areszcie Śledczym w K.. Ostatnio przebywał w Zakładzie Karnym w R., z którego wyszedł na wolność w lipcu 2012 r. Powód funkcjonował w jednostkach penitencjarnych negatywnie, stwarzał problemy wychowawcze, szczególnie w pierwszych latach osadzenia. Wskazywano, że w stosunku do przełożonych prezentował wrogą postawę, w kontaktach ze współosadzonymi był dominujący, narzucał innym swoje zdanie, wymuszając posłuszeństwo. Nie stosował się do poleceń przełożonych, był agresywny. Dochodziło z jego strony do zakłócania spokoju na oddziałach, do aktów wymierzonych w funkcjonariuszy służb mundurowych. Z uwagi na rażąco niepoprawne zachowania powoda, poważne naruszanie dyscypliny i podejmowanie działań zagrażających jego zdrowiu i życiu, stosowano wobec niego środki przymusu bezpośredniego, w szczególności w postaci: siły fizycznej, kajdanek, chwytów transportowych, pasa obezwładniającego, kaftana bezpieczeństwa, kasku ochronnego, celi zabezpieczającej.

Z. O. w trakcie osadzenia dopuścił się szeregu różnego rodzaju przewinień dyscyplinarnych, naruszających porządek w jednostce. Wielokrotnie sporządzano wobec niego wnioski o wymierzenie kary dyscyplinarnej. Część z tych wniosków była uwzględniana. Podczas osadzenia Z. O. wiele razy groził popełnieniem samobójstwa. Podejmował starania w tym celu oraz w celu samouszkodzenia się. Wobec tego osadzonego zalecano baczną obserwację jego zachowań. Zwracano uwagę na możliwość podejmowania przez niego zachowań skierowanych przeciwko sobie samemu. W okresie od 3 lipca 2007 r. do 30 kwietnia 2008 r. Z. O. był zakwalifikowany do kategorii skazanych, o których mowa w art. 88 § 3 k.k.w., to jest do kategorii skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu.

Do Aresztu Śledczego w K. Z. O. został przetransportowany w lutym 2009 r., w związku ze skierowaniem go przez komisję penitencjarną na oddział terapeutyczny dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub skazanych upośledzonych umysłowo. Przeprowadzone wówczas u niego badania psychologiczno - penitencjarne wykazały występowanie uzależnienia od alkoholu, cechy nieprawidłowego rozwoju osobowości z elementami zaburzeń zachowania oraz trudności adaptacyjne. Podczas osadzenia w Areszcie Śledczym w K. Z. O. wielokrotnie groził popełnieniem samobójstwa. Występowały sytuacje, że w jego celi ujawniono prowizoryczne liny wisielcze. W szczególności takie zdarzenie miało miejsce na początku marca 2009 r. W Areszcie Śledczym w K. dochodziło do sytuacji, że z powodu rażąco niepoprawnego, agresywnego zachowania Z. O. stosowano wobec niego środki przymusu bezpośredniego, w tym takie jak założenie kaftana bezpieczeństwa, kasku ochronnego, umieszczenie w celi zabezpieczającej. Takie zdarzenie miało na przykład miejsce w marcu 2009 r., kiedy to osadzony zakłócał spokój w celi mieszkalnej, kopiąc w drzwi. W związku z tym zachowaniem od 16 marca 2009 r. od godz. 10:50 do 17 marca 2009 r. do godz. 8:03 stosowano wobec niego środek przymusu bezpośredniego w postaci umieszczenia w celi zabezpieczającej. W tym okresie co około dwie godziny kontrolowano jego zachowanie do oceny zasadności utrzymania zastosowanego wobec niego środka przymusu bezpośredniego. Środek ten stosowano na podstawie decyzji zastępcy dyrektora aresztu. Z przebiegu jego stosowania sporządzono protokół. Zasadność utrzymywania tego środka była podtrzymywana aż do dnia 17 marca 2009 r. do godz. 8:03.

Podczas osadzenia Z. O. w Areszcie Śledczym w K. od 30 kwietnia 2009 r. od godz. 11:50 do 1 maja 2009 r. do godz. 18:25 z powodu niewłaściwego zachowania się tego osadzonego (groźne zakłócenie spokoju i porządku, rażące nieposłuszeństwo: osadzony głośno krzyczał, ubliżał interweniującym funkcjonariuszom, usiłował uderzać głową

w ścianę, reagował wulgarnie i agresywnie na wydawane polecenia), zastosowano wobec niego środek przymusu bezpośredniego w postaci umieszczenia w celi zabezpieczającej. W tym okresie co około dwie godziny kontrolowano zasadność utrzymania zastosowanego wobec osadzonego środka przymusu bezpośredniego, dokonując sprawdzenia zachowania skazanego. Środek ten stosowano na podstawie decyzji zastępcy dyrektora aresztu. Z przebiegu jego stosowania sporządzono protokół. Zasadność utrzymywania tego środka była podtrzymywana aż do dnia 1 maja 2009 r. do godz. 18:25. (dowód: dokumenty zgromadzone w załączonych aktach osobowych powoda – cz. B, w tym protokoły stosowania środków przymusu bezpośredniego z lat 2009-2010)

Podczas osadzenia Z. O. w Areszcie Śledczym w K. od 18 stycznia 2010 r. od godz. 22:40 do 20 stycznia 2010 r. do godz. 12:55 z powodu niewłaściwego zachowania się tego osadzonego (rażące nieposłuszeństwo) zastosowano wobec niego środek przymusu bezpośredniego w postaci umieszczenia w celi zabezpieczającej. W tym okresie co około dwie godziny kontrolowano zasadność utrzymania zastosowanego wobec osadzonego środka przymusu bezpośredniego, dokonując sprawdzenia zachowania skazanego. Środek ten stosowano na podstawie decyzji zastępcy dyrektora aresztu. Z przebiegu jego stosowania sporządzono protokół. Zasadność utrzymywania tego środka była podtrzymywana aż do dnia 20 stycznia 2010 r. do godz. 12:55. W dniu 20 stycznia 2010 r. o godzinie 13:20 Z. O., przebywając w Areszcie Śledczym w K., odmówił wejścia do wyznaczonej mu celi. Z tego względu użyto siły fizycznej z powodu rażącego nieposłuszeństwa osadzonego. Następnie osadzony zaczął uderzać głową o ścianę celi. O godzinie 13:45 z powodu jego niewłaściwego zachowania (uderzania głową o ścianę w celi) na podstawie decyzji zastępcy dyrektora aresztu zastosowano wobec niego środek przymusu bezpośredniego w postaci umieszczenia go w celi zabezpieczającej, złożenia kaftana bezpieczeństwa i kasku ochronnego. Osadzony odgrażał się w czasie stosowania tych środków, że będzie usiłował popełnić samobójstwo, jeżeli jego żądania nie zostaną spełnione. Do dnia 21 stycznia 2010 r. do godzin przedpołudniowych (do godz. 10:10) kontrolowano zasadność utrzymania zastosowanego wobec niego środka przymusu bezpośredniego, dokonując sprawdzenia zachowania skazanego, co około dwie godziny. W 21 stycznia 2010 r., w celu doprowadzenia go z celi zabezpieczającej do ambulatorium, zastosowano wobec niego środki przymusu bezpośredniego w postaci chwytów transportowych. Przetransportowano skazanego z celi do ambulatorium na wykonanie badań lekarskich w związku z usiłowaniem dokonania zamachu na własne życie lub zdrowie.

Podczas osadzenia Z. O. w Areszcie Śledczym w K. od 2 czerwca 2010 r. od godz. 8:40 do 4 czerwca 2010 r. do godz. 8:10 z powodu niewłaściwego zachowania się tego osadzonego (usiłowanie zamachu na własne życie) zastosowano wobec niego środek przymusu bezpośredniego w postaci użycia siły fizycznej i umieszczenia go w celi zabezpieczającej. Środek ten stosowano na podstawie decyzji zastępcy dyrektora aresztu. Z przebiegu jego stosowania sporządzono protokół. Podczas stosowania tego środka osadzony zachowywał się biernie. Odgrażał się dokonaniem samobójstwa. Między godz. 8:40 w dniu 2 czerwca 2010 r. a godz. 8:10 w dniu 4 czerwca 2010 r. kontrolowano zasadność utrzymania zastosowanego wobec osadzonego środka przymusu bezpośredniego. Poprzez kontrolę zachowania skazanego sprawdzano, czy konieczne jest dalsze stosowanie środka przymusu bezpośredniego. Takie kontrole były przeprowadzane co około 2 godziny. Podczas tych kontroli aż do dnia 4 czerwca 2010 r. do godz. 8:10 stwierdzano zasadność kontynuowania stosowania tego środka. W dniu 4 czerwca 2010 r. o godz. 8:10, po przeprowadzeniu przez zastępcę dyrektora aresztu rozmowy z osadzonym, postanowiono o zakończeniu stosowania wobec niego środka przymusu bezpośredniego.

Podczas pobytu w jednostkach penitencjarnych Z. O. składał liczne skargi o różnorodnej tematyce, skierowane do różnego rodzaju instytucji. W szczególności uskarżał się na stosowanie wobec niego środków przymusu bezpośredniego. Kwestionował uprawnienie do kontrolowania cel zabezpieczających. Uskarżał się też na warunki odbywania kary, na przeludnienie, na nieprzestrzeganie jego konstytucyjnych praw, w tym w Areszcie Śledczym w K.. Na skargi dotyczące używania wobec niego środków przymusu bezpośredniego udzielano mu odpowiedzi. W tych odpowiedziach uznawano skargi za bezzasadne i jednocześnie informowano go o podstawach prawnych stosowania tego rodzaju środków, w tym co do konieczności kontroli jego zachowania podczas pobytu w celi zabezpieczającej.

Sąd Okręgowy oddalił powództwo o zadośćuczynienie stwierdzając, że pozwany nie dopuścił się wobec powoda zachowania bezprawnego, a jedynie działał na podstawie niesprzecznych z Konstytucją przepisów ustaw o służbie więziennej (z 26 kwietnia 1996 r. i z 9 kwietnia 2010 r. oraz rozporządzeń wykonawczych Rady Ministrów,

odpowiednio z 20 listopada 1996 r. i z 27 lipca 2010 r. Sąd ocenił też, na podstawie szczegółowej i wnikliwej analizy jurydycznej, że przepisy art. 19 i 20 ustawy z 1996 r. ani § 5 rozporządzenia z 1996 r. nie naruszają norm prawa międzynarodowego, w tym Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, zwłaszcza jej art. 3 i art. 8 ust. 1 i 2. Możliwość kontroli powoda w czasie jego osadzenia w celi zabezpieczającej przynajmniej raz na dwie godziny była uzasadniona i legalna. Nie była skierowana przeciwko powodowi, a miała na celu przede wszystkim ochronę jego osoby.

Sąd Okręgowy nie znalazł więc podstaw do uwzględnienia powództwa na podstawie art. 415 k.c., art. 417 k.c., art. 417¹ k.c., art. 24 k.c. i art. 448 k.c. Stwierdził, że powód podczas osadzenia w Areszcie Śledczym w K. nie był traktowany w sposób nieludzki ani poniżający. Poza tym, jeśli chodzi o zdarzenia sprzed 20 marca 2009 r., Sąd uwzględnił, na podstawie art. 442¹ § 1 k.c., zarzut przedawnienia.

Powód wniósł apelację, skarżąc wyrok w całości. Wniósł o jego zmianę i uwzględnienie powództwa. Zarzucił Sądowi stronniczość.

Pozwany wniósł o oddalenie apelacji i zasądzenie kosztów.

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje:

Apelacja musiała skutkować uchynieniem wyroku i przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania, z następujących względów.

Już z uzasadnienia pozwu wynika, że jego podstawa faktyczna nie ogranicza się tylko do wywodzenia skutków z wadliwego (zdaniem powoda), rozporządzenia Rady Ministrów, które to roszczenie Sąd poddał wnikliwej i drobiazgowej ocenie. Mowa jest w pozwie także o złym traktowaniu przez funkcjonariuszy służby więziennej (krzyku, szarpaniu, „do utraty przytomności”). Należy też odnotować wypowiedź powoda w trakcie przesłuchania w charakterze strony: „Mój pozew nie dotyczy kontroli w mojej celi co 2 godziny, lecz sposobu wykonywania tej kontroli”, po której nastąpił opis niewłaściwego zachowania funkcjonariusza więziennego (zeznania powoda w sprawie II Cps 31/12). Wprawdzie wyrokując, Sąd nie dysponował jeszcze tymi, złożonymi później (11 lipca 2013 r.) zeznaniami, ale stało się tak na skutek potraktowaniu odezwy (sygn. akt II Cps 29/12), która wcześniej wpłynęła do akt sprawy a dotyczyła innego postępowania, jako wykonania postanowienia wydanego na rozprawie w dniu 22 października 2012 r. Na rozprawie w dniu 15 stycznia 2013 r. Przewodnicząca omyłkowo stwierdziła, że odezwa została wykonana (k.87), podczas gdy zarówno z oznaczenia statio fisci pozwanego Skarbu Państwa jako Dyrektora Centralnego Zarządu Służby Więziennej, z treści załączonych zeznań powoda (k.79-80), jak i z daty wpływu odezwy oraz zarządzenia o jej wpisaniu do repertorium Sądu Rejonowego w Rybniku (15 października 2012 r. – k.71,72) poprzedzającej datę wydania postanowienia o przesłuchaniu powoda (22 października 2012 r.) jednoznacznie wynika, że nadesłany protokół dokumentuje przesłuchanie Z. O. w innej sprawie.

Dopuszczenie z urzędu dowodu z przesłuchania powoda w charakterze strony, obejmującego kwestię o fundamentalnym znaczeniu dla rozstrzygnięcia, a więc wskazanie naruszonych dóbr osobistych i konkretnych działań jakie według powoda miały do owego naruszenia doprowadzić, wskazuje na wątpliwości Sądu co do zakresu sporu poddanego pod osąd. Mimo ich nieusunięcia i zarazem nieuchylenia postanowienia dowodowego, doszło do wyrokowania, przy czym nie zostały rozpoznane wnioski dowodowe powoda, dotyczące nagrań z monitoringu więziennego. Zwraca przy tym uwagę wyjątkowa, niefortunna okoliczność, że powód został przesłuchiwany w sprawie zakończonej, w której zdążył już trzy miesiące wcześniej wywieść apelację, co sam skonstatował podczas przeprowadzania dowodu: „Zdziwiony jestem, że Sąd przeprowadza obecnie dowód z przesłuchania mnie, skoro z tego co wiem w tej sprawie zapadł już wyrok oddalający pozew. Złożyłem nawet na ten wyrok apelację.” Wyjaśnienie podstaw roszczenia i ich dowodzenie w drodze składania zeznań po wydaniu wyroku, nie mogło mieć, co oczywiste, żadnego wpływu na wynik zakończonej już sprawy. Opisana sytuacja skutkuje zdaniem Sądu Apelacyjnego uznaniem, że powód został pozbawiony możliwości obrony swych praw (art. 379 pkt 5 k.p.c.).

Uchybieniem Sądu było poza tym zaniechanie poszerzenie kręgu reprezentantów Skarbu Państwa o jednostki organizacyjne, z którymi wiąże się roszczenie ze względu na tę część jego podstawy faktycznej, która nawiązuje do konkretnych zachowań funkcjonariuszy Służby Więziennej i nie ma związku z twierdzeniem o bezprawiu legislacyjnym. Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 14 marca 2013 r., I CZ 7/13 (Lex nr 131827), jeśli przed sądem pierwszej instancji Skarb Państwa był reprezentowany przez jednostkę organizacyjną zupełnie nie mającą żadnego związku z dochodzonym roszczeniem, to może zachodzić nieważność postępowania (art. 379 pkt 2 k.p.c.). Bez wątplenia Rada Ministrów nie ma związku z roszczeniami o zadośćuczynienie i rentę, związanymi z warunkami wykonywania kary pozbawienia wolności.

Ponownie rozpoznając sprawę Sąd weźmie zatem pod uwagę konieczność prawidłowego oznaczenia jednostek organizacyjnych Skarbu Państwa, z uwzględnieniem żądania opartego na twierdzeniach o sposobie traktowania powoda w warunkach pozbawienia wolności. Sąd rozpozna wniosek dowodowy powoda, zaś o tym czy zajdzie potrzeba jego przesłuchania, zadecyduje w zależności od stwierdzenia zaistnienia bądź nie, przesłanek z art. 299 k.p.c. Niemniej, należy zwrócić uwagę, że instytucja dowodu z przesłuchania stron nie służy z zasady ustalaniu podstaw żądania ani zakresu roszczenia. Dowód ten przeprowadza się po wyczerpaniu innych środków dowodowych (art. 299 k.p.c.), na końcowym etapie postępowania, kiedy nie powinno już mieć miejsca precyzowanie podstaw roszczenia.

W końcu, Sąd I instancji winien też mieć na uwadze tę okoliczność, że powód dochodzi nie tylko zadośćuczynienia ale i renty, której zresztą w znacznej mierze poświęcone jest postanowienie dowodowe z 22 października 2012 r. Zatem i to drugie roszczenie musi zostać rozpoznane. Zaskarżony wyrok zapadł tylko w sprawie o zadośćuczynienie.

Z przedstawionych względów Sąd Apelacyjny orzekł jak w sentencji wyroku na podstawie art. 386 § 2 k.p.c. Ponieważ nieważność postępowania wystąpiła na etapie wyrokowania, uchyleniu wyroku nie towarzyszy zniesienie postępowania.